

Kakvu budućnost imaju ljudi uz Dravu?! Možda im u tome pomogne »Strategija i akcijski plan zaštite biološke i krajobrazne raznolikosti Hrvatske« iz 1999. ili pak EU? Prema autorovu mišljenju, pravo na odluku u očuvanju prirode trebala bi imati lokalna vlast u suradnji sa stručnjacima.

Svaki tekst popraćen je fotografijama i kartama uz bonus od 163 fotografije izložaka iz prapovijesnog razdoblja, karata, isprava, krajobraza, mostova, alata i faune.

Upozoriti na Dravu ili ono što je od njezine »arhetentične« prirodosti ostalo, kao i upotpuniti znanje o flori i fauni, intencija je kataloga.

Mario Šipek

Borislav Grgin, Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku, FF press, Zagreb 2006., 108 str.

Nakon objave knjige *Počeci rasapa: kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, autor Borislav Grgin, sveučilišni profesor povijesti s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, svoje preokupacije srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim temama jugoistočne Europe preselio je nešto istočnije, točnije u Rumunjsku, čija predmoderna povijest za stručnu, a još više za širu javnost predstavlja potpunu nepoznanicu. Iako je knjiga *Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku* osmišljena kao priručnik za studente, koji na osnovi najnovije rumunjske i svjetske literature ocrta glavne događaje, strukture i procese rumunjske srednjovjekovne i ranonovovjekovne prošlosti, ona može poslužiti onima koji žele saznati nešto više o prošlosti rumunjskog naroda, a da se to ne svodi samo na stereotype i mitove o Drakuli iz popularne literature.

Na početku knjige u poglavlju *Etnogeneza Rumunja* konstatira se da, iako su u etnogenezi današnjih Rumunja sudjelovale različite etničke grupe, od kojih se važnošću ističu Slaveni, kod Rumunja je, za razliku od svih njihovih susjeda, prevladala latinska (romanska) jezična sastavnica. Prva svjedočanstva o pojavi rumunjskih političkih tvorevina datiraju u početak 9. stoljeća, a sami se Rumunji u izvorima navode pod imenom Vlaha (*Vlasi, Blacci, Valachi, Ilac, Iflak, Volobi*).¹ Razni izvori, većinom bizantske provenijencije, govore o postojanju nekoliko slavensko-rumunjskih vojvodstava tijekom 9. i 10. stoljeća, a bizantska princeza Ana Komnena spominje krajem 11. stoljeća neke od rumunjskih političkih vođa na tom prostoru (Gelu - »dux Vlachorum«). Može se zaključiti da su od 9. do 12. stoljeća Rumunji (Vlasi) počeli organizirati vlastite političke strukture manjeg ili srednjeg opsega koje su se kasnije okrupnjavale, od kojih je tada najveća bila Transilvanija. Međutim, taj je proces donekle prekinulo doseljavanje Ugara koji su počeli ulaziti i naseljavati Transilvaniju od druge polovice 10. stoljeća te je njihov sustav kraljevskih županija postupno potiskivao sustav rumunjskih vojvodstava. Iako uklopljena u sastav Ugarskoga kraljevstva, Transilvanija je zadržala relativnu autonomiju, a naseljavanje Mađara i drugih naroda poput Sikula (plemena istočnjačkog podrijetla) i Sasa u svrhu obrane jugoistočnih granica Ugarskoga kraljevstva na području Transilvanije nije moglo promijeniti pretežnu rumunjsku etničku strukturu. Ujedinjenje raznih političkih tvorbi

¹ O stavu rumunjske historiografije prema problemu Vlaha vidi, ZEF MIRDITA, Vlasi u historiografiji, Zagreb, 2004., poglavlje »Vlasi u rumunjskoj historiografiji«.

južno od Karpata dovelo je do osnivanja vojvodstva Vlaške pod ugarskim vrhovništvom. Ali dinastičke borbe u Ugarskom kraljevstvu u prvoj polovici 14. stoljeća iskoristio je vojvoda Basarab, koji se u odlučujućoj bitki kod klanca Posada u Vlaškoj protiv ugarske vojske (1330.) izborio za neovisnost svoje zemlje. Ubrzo je njegov sin Nikola Aleksandar (1352. - 1364.) stekao i priznanje episkopije u mjestu Curtea de Arges, tada glavnom gradu kneževine, kao metropolitanske u Vlaškoj. Sličan proces dogodio se i u Moldaviji u kojoj je sredinom 14. stoljeća vladao izvjesni rumunjski odličnik kao vazal ugarsko-hrvatskoga kralja. Pobunom protiv nasljednika kneza Dragoša, koji su vjerno služili ugarskoj kruni kao njezini vazali u Moldaviji, vojvoda iz Maramureša, Bogdan, otjerao je Dragoševe nasljednike i u suradnji s lokalnim bojarima uspostavio de facto neovisnost Moldavije, koje je i potvrđena kada je odbijen napad ugarske vojske tijekom zime (1364. - 1365.) godine. Sve u svemu oko 1400. godine Vlaška i Moldavija postale su već stvarno neovisne kneževine, a Transilvanija je ostala vojvodstvo u sklopu Ugarskoga kraljevstva s visokom stupnjem autonomije. U društvenoj strukturi tih kneževina zanimljiva je pojava *bojara*, pripadnika zemljoposjedničke aristokracije, nasljednog društvenog sloja, iako je i vladar mogao stvoriti nove bojare, darujući im naslove i zemlju. Moć pojedinog bojara ovisila je o obiteljskim vezama, a i razlika u posjedu između bojara je bila velika jer ih je malo imalo prostrane posjede, dok je prevladavao srednji ili sitni posjed. Podložni seljaci koji su radili na zemlji zvali su se *rumani* ili *vecini* (susjed). Važna kategorija bili su i slobodni seljaci, koji su činili velik udio u ukupnom seljaštvu, a njihovi posjedi su se zvali *mosie* (čitaj mošije - djedovine). Iako je razvoj gradova bio ograničen u odnosu na Zapad, razvili su se s vremenom uz važne prometne pravce. Bili su to Brašov, Sibiu, Bistrica u Transilvaniji, Jaši u Moldaviji te Kilija i Giurgiu u Vlaškoj. U Transilvaniji su gradovi bili autonomne zajednice kojima je upravljalo vijeće od 12 vodećih građana, podređenih kruni. S vremenom se počela razvijati i feudalna hijerarhija i vazalni odnosi. Knezu je u obnašanju vlasti pomagalo vladarsko vijeće, sastavljeno od moćnih bojara, uz koje su bili i brojni dvorski službenici pod nazivom *dregatori*.

U Transilvaniji je posebno bila važna institucija staleških skupština koja je imala određenu nadležnost u vanjskoj i unutarnjoj politici, a koju su činili predstavnici mađarskih, saskih, sikulskih i rumunjskih elita. Međutim, 1366. godine, da bi ojačao katoličanstvo u Transilvaniji i kraljevsku vlast, ugarsko-hrvatski kralj Ludovik Anžuvinao izbacio je rumunjske staleže iz te skupštine zbog njihove pripadnosti istočnom kršćanstvu (pravoslavlju), što će kasnije dovesti do velikih problema jer su Rumunji činili oko dvije trećine stanovništva u Transilvaniji.

Nakon stjecanja neovisnosti Vlaška i Moldavija su i dalje bile ugrožene ekspanzionističkim nakanama svojih susjeda (Ugarsko kraljevstvo i Poljska), ali su mudrom politikom osciliranja između te dvije sile uspijevali sačuvati samostalnost. Teškoće su se povećale pojavom nove sile u regiji - Osmanlijskog Carstva. U početku su mnogi vlaški i moldavski vladari sudjelovali u križarskim pohodima protiv Osmanlija (vlaški vladar Mirca Stari poslao je svoje trupe u pomoć srpskom knezu Lazaru na Kosovo polje 1389. godine). Nakon prvobitnih uspjeha u borbi protiv Osmanlija, i Vlaška i Moldavija morale su priznati osmanlijsku vrhovnu vlast, a iako je danak u početku bio samo simbolična cijena za mir, to je ipak označilo početak osmanlijskog utjecaja u objema kneževinama. Suočeni s takvim novim stanjem, vladari Vlaške su počeli uvažavati interese Porte pa je vlaški vladar Dan II. bio prisiljen preusmjeriti

svoju politiku prema istoku. U toj situaciji ugarski vladari imali su svoga favorita za vlaško prijestolje, Vlada II. Draculu, koji je pod njihovim utjecajem u turbulentnim okolnostima uspio zavladatai u Vlaškoj čak tri puta. Međutim, osjetljiva vojna situacija u jugoistočnoj Europi, svojevrsna pat-pozicija velikih sila Ugarskoga kraljevstva, Poljske i Osmanlijskog Carstva, u čijim se obračunima klatno uspjeha naglo mijenjalo u korist pojedine sile, prisiljavala je moldavske i vlaške knezove na niz neprincipijelnih koalicija. Tako je Vlad II. 1443. godine kao Portin pouzdanik došao na vlast u Vlaškoj početkom 1443. godine pa se zatim odbio pridružiti velikom križarskom pohodu Janka Hunjadija 1444. godine protiv Osmanlija, no već iduće godine je djelatno poduzeo nekoliko ratnih pohoda protiv njih. Treba imati na umu da su mnoge države poput Srbije, Bosne, Vlaške, Moldavije u 15. stoljeću bile na prostorima jugoistočne Europe i turske i ugarske vazalne zemlje, a pretendenti na prijestolja tih država često su se i uz tursku pomoć borili jedan protiv drugog. Mnogi vladari su uz pomoć Osmanlija legalizirali svoju vlast i tako se osigurali od suparnika i susjeda, a često su i sami sa svojim trupama sudjelovali u borbi na strani Osmanlija, poput srpskog despota Stefana Lazarevića koji je svojim trupama spasio Osmanlije u bitki kod Rovina 1395. godine. I sam Skenderbeg koji je borbom protiv Osmanlija zadivljavao cijelu Europu, bio je prinuđen velik dio svoje vladavine provesti kao sultanov vazal.² Na sličan način vladavine bio je prisiljen i sin Vlada II. - Vlad III. Tepes, poznatiji kao Drakula. Od sredine 16. stoljeća, nakon što su Osmanlije zauzele velik dio Ugarskoga kraljevstva, rumunjske kneževine postajale su sve ovisnije o njihovoj vlasti. Međutim, to nije značio kraj protuosmanske borbe kod Rumunja jer je u vrijeme Mihaela Hrabrog (1593. - 1601.), vladara renesansnog tipa, došlo do privremenog ujedinjavanja svih triju rumunjskih kneževina Transilvanije, Vlaške i Moldavije, koji je uspio pobijediti Osmanlije i ishoditi njihovo de facto priznanje svoje vlasti. U složenim uvjetima svoje vladavine, nakon što je postao habsburški pouzdanik, ubio ga je habsburški vojskovođa Juraj Basta, bojeći će da će Mihael Hrabri postati previše moćan, kao novi miljenik habsburških vladara. U kasnijem društvenom razvoju kneževina Moldavije i Vlaške važni su protugrički ustanci (1617. - 1619.) i (1631.) jer su se Grci pojavljivali u rumunjskim zemljama kao pratnja knezova pod osmanlijskim vrhovništvom, a često su se upuštali u trgovačke pothvate, kupovali posjede i stjecali visoke položaje na dvoru. Ova protugrička reakcija, iako je bila rani izraz narodne svijesti, pokazivala je i ksenofobičan stav bojara prema Grcima, prije svega zbog gospodarskih interesa. Nakon kratkotrajnog opadanja osmanske moći došlo je do obnove pod velikim vezirima kuće Ćuprilić, koji su inaugurirali novu politiku postavljanja carigradskih Grka (fanariota - po jednom carigradskom kvartu naseljenom većinom Grcima) na vlaška i moldavska prijestolja, jer se često događalo da su moldavski i vlaški knezovi »prešli u neprijateljske redove usred bitke«. Autonomni status dviju kneževina je time sačuvan, ali uz nova velika ograničenja. Fanariotsko stoljeće (1711. - 1821.) mnogi povjesničari zovu i »stoljećem reformi« jer su fanarioti proveli široku reorganizaciju društva u dvjema kneževinama na načelima »prosvijećenog apsolutizma«, između ostalog na području uprave i sudstva te fiskalnih reformi, a za njihove vladavine došlo je i do ukidanja

² Vidi: MOMČILO SPREMIĆ, Turci i Balkanski poluotok u XVI i XV vijeku, Jugoslovenski istorijski časopis, 1-2., 1966., Beograd, 37-49.

kmetstva. Važna je činjenica da su oni provodili te reforme s ciljem poboljšanja mehanizma iskorištavanja u korist Porte. Tim reformama su se najjače odupirali bojari iz društvenih i političkih razloga kao konzervativna reakcija zbog gubitka povlastica. Tako su, kada je habsburška vlast privremeno zauzela Vlašku tijekom habsburško-osmanskog rata (1787. - 1792.), tražili ukidanje svih reformi, optuživši ih da im je osnovni cilj bio uništenje bojara. U isto vrijeme u Transilvaniji, koja je ponovno pala u ugarske ruke, počela je borba za pravo Rumunja za političku emancipaciju, zapravo borba za jednaka politička prava s ostalim narodima (manjinskim) koji su nastanjivali Transilvaniju, pod vodstvom unijatskog biskupa Ivana Inocenta Micu-Kleina (1692. - 1768.). U svom pristupu u kojemu je tražio prava ne samo grkokatolika, nego svih Rumunja u Transilvaniji, zrcali se moderna ideja nacije. Ipak ta je borba završila neuspjehom, a biskup je bio prisiljen na prognostvo u Rim. Seljački ustanak u Transilvaniji pod vodstvom rumunjskog seljaka Horea, a koji su se žalili na zlorabu plemstva i tijela carske vlasti prema njima, prisilio je vlasti da ukinu kmetstvo u Transilvaniji 1785. godine. Borbu biskupa Micu-Kleina za jednaka prava Rumunja u Transilvaniji nastavila je intelektualna elita zvana Transilvanska škola, koja je svojim memorandumom caru Leopoldu II. (1790. - 1792.) pod nazivom *Supplex Libellus Valachorum* dokazala velik napredak u procesu razvoja nacionalne svijesti transilvanskih Rumunja. Napori za jednakopravnost nastavili su se i u 19. stoljeću na kulturnom području, baš zahvaljujući bogatoj i inovativnoj djelatnosti Transilvanske škole.

Na kraju knjige nalazi se obiman popis izabrane literature, većinom na engleskom jeziku, pri čemu treba spomenuti i članak Castille Maneae-Grgin o *Neobičnom knezu na moldavskom prijestolju: Hrvat Gašpar Graziani (1619. - 1620.)*, koji pokušava rasvijetliti još jednu zanimljivu biografiju.

Željko Karaula

Povijest u nastavi, IV./2006., br. 2 (8), društvo za hrvatsku povjesnicu i srednja europa, Zagreb 2006., 100 str.

Iako specijaliziran za radove iz metodike i prakse nastave povijesti, časopis »Povijest u nastavi« gotovo u svakom broju donosi i nekoliko znanstvenih radova, i to pretežno iz društvene i socijalne povijesti Hrvatske. Tako prvi tekst u ovom broju donosi izvorni znanstveni članak Ide Ograjšek Gorenjak »Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu«, što je sažetak glavnih teza njezina magistarskog rada obranjenog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2005. godine.³ Na početku ću citirati dio autoričina članka koji pokazuje generacijska očekivanja obrazovanja žena u prvoj polovici 20. stoljeća, prema iskustvu sam autorice: »Sjećam se da sam se zaprepastila kad sam saznala da je moja baka, inače rođena 1911. godine, završila 'samo' osam razreda škole. Tim više što je ona bila ponosna na svoje obrazovanje i smatrala je da je daleko dogurala. 'Tada je bilo drugačije!' jednostavno mi je objasnila. Smisao te rečenice

³ Autorica se specijalizirala za »ženske teme« u Hrvatskoj te je već objavila nekoliko zapaženih radova koji, među ostalim, otkrivaju i razloge zanemarenosti pitanja prava i položaja žena u Hrvatskoj u znanstvenim radovima. Tako je objavila zanimljiv članak »Zastupljenost ženskog pitanja u hrvatskim glasilima u Hrvatskoj na kraju 19. stoljeća«, Radovi ZHP, 34/35/36., 89.-100., a u broju 2 (2004.) »Povijesti u nastavi« objavljen je i njezin rad »Osmi mart - Međunarodni dan žena«.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Scientific Research Journal for Economic and Environmental History

Volumen III / Broj 3
Zagreb - Samobor 2007.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« i »Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetić (Padova, Italija), Aleksandar Jakir (Split, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Rijeka, Hrvatska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Zagreb, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Marina Skelin

Lektura / Language editing:

Lidija Menges

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2007.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Na naslovnici:

Splavi na rijeci Dravi pokraj Donje Dubrave 1938. godine

Tiskano uz pomoć Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Grada Zagreba
